

С. А. Міняло

ПОДАТКОВА РЕФОРМА 1930 – 1932 рр. В УКРАЇНСЬКОМУ СЕЛІ

У період зміцнення радянської влади (20-ті рр. ХХ ст.) склалася складна система бюджетних взаємовідносин, яка мала велику кількість каналів вилучення коштів. Існувало близько 86 видів різноманітних стягнень до бюджетних та не бюджетних фондів. Розміри і види податків часто визначалися місцевими органами влади, що породжувало хаос в розвитку податкової справи. Тому зміна, внесення певних коректив у розвиток системи оподаткування як УСРР, так і СРСР стали неминучими.

Податкова реформа, що розпочалася з 1930 р. являла собою комплекс заходів, спрямованих на перетворення взаємовідносин сектору народного господарства з державним бюджетом, і мала на меті ліквідувати множинність платежів, реорганізацію податкових виплат як підприємств, так і населення.

Обрана для статті тема має актуальність і у сучасних умовах ринкової трансформації економіки України. Вивчення досвіду дасть можливість уникнути або пом'якшити негативні наслідки сучасних нововведень.

Незважаючи на те, що ця проблема вже одержала певне висвітлення в історичній літературі, у працях Н. В. Нечая [3], А. В. Толкушина [5], С. Д. Ципкіна [8], її подальше вивчення залишається одним із важливих завдань у створенні історії українського села часів формування та розвитку радгоспно-колгоспної системи. Метою цієї статті є дослідження податкової системи, що склалася в умовах реформування 1930 – 1932 рр.

Податкова реформа проводилася відповідно до постанови ЦВК та РНК СРСР від 2 вересня 1930 р. у комплексі з політичними, економічними та організаційними заходами, що мали забезпечити завершення процесу перетворення системи державних фінансів та кредитної сфери.

Особливістю реформи від 2 вересня 1930 р. стало розмежування системи стягнень із суспільного і приватного секторів [5, 223].

Фактично було встановлено дві самостійні системи: неподаткових вилучень із прибутку та податкових.

У ході реформи 1930 – 1932 рр. у нову систему було внесено ряд змін:

податок з обігу включався в остаточну роздрібну ціну товару і в підсумку його сплачував споживач;

податок на чисті прибутки накладався в індивідуальному порядку;

відбулася диференціація прибуткового податку з міського та сільського населення [3, 129].

До податків, що стягувалися з приватного сектору, належали: непрямий промисловий податок; податки, що стягувалися з прибутку – прибутковий податок з населення, податок із надприбутку; сільськогосподарський податок; одноразовий податок із одноосібних селянських господарств; збір на потреби житлового та культурно-побутового будівництва, майнові податки – податок із забудов, земельна рента, державний податок на коней, що сплачували одноосібники. Крім того, існувала система самооподаткування та окремих натуральних виплат.

Селяни і міське населення були платниками різних загальнодержавних та місцевих мит і зборів (податок спадку та дарувань, військовий податок, ліцензійні збори). Існували також податки, встановлені республіканським законодавством: із транспорту, з худоби, реєстраційний збір, збір із власників собак тощо [5, 234].

В умовах суцільної колективізації сільськогосподарський податок був перетворений на чотири податки: з колгоспів, із колгоспників, із одноосібних селянських господарств та із заможних селян, яких радянська влада вважала “куркулями”.

Із 1930 року було припинено стягнення сільськогосподарського податку з прибутку колгоспників, отриманих за трудові. На думку С. І. Кованова, сільськогосподарський податок вважався урядом одним із рушіїв проведення колективізації [1, 121]. Докорінна перебудова порядку оподаткування колгоспів була передбачена законом “Про сільськогосподарський податок на 1930/1931 р.”. До цього колгоспи оподатковувалися тими ж методами, що й одноосібні господарства, хоча і мали деякі пільги.

Законом “Про сільськогосподарський податок” економічно слабкі колгоспи повністю звільнялися від податку. Для колгоспів, організованих селянською біднотою, податок із прибутку зменшувався на 75%, вони звільнялися і від оподаткування на два роки з тяглової та продуктивної худоби, що була в колективному господарстві [6, 239]. Податок із колгоспів стягувався із суми валового прибутку, крім того, було встановлено ряд пільг для господарств колгоспників.

Відповідно до реформи, для кожної групи платників податків законом встановлювався особливий порядок стягнень. При стягненні з колгоспників не враховувалися прибутки, отримані ними від роботи у колгоспі, розведенні худоби, птиці, кролів та бджіл [6, 239]. Повністю звільнялися від податку господарства колгоспників, членами яких були червоноармійці, особи, які мали орден Союзу РСР, Герої праці. Господарствам колгоспників, які мали непрацездатних членів родин, надавалися знижки в розмірі від 5 до 15% податку [5, 238].

Оподаткування одноосібних господарств відрізнялося від оподаткування колгоспів та колгоспників. Оподаткований прибуток вираховувався за середніми нормами прибутковості, встановленими для певної території з землі різних видів (посів, сінокіс, спеціальні культури) та худоби (тяглова, велика рогата і дрібна), частково податки стягувалися з неземлеробських надходжень [5, 238].

Особлива увага приділялась оподаткуванню так званих “куркульських” господарств, які обкладалися не за загальними нормами, а за їхньою прибутковістю, що визначалася в індивідуальному порядку. Характерним явищем були підвищені ставки податку, мінімальний розмір ставки податку дорівнював 350 крб. До так званих “куркульських” господарств не застосовувалися пільги, які встановлювалися для інших категорій платників, крім того, терміни сплати податку були скорочені, що ускладнювало цій категорії селян-одноосібників виконувати свої податкові зобов'язання перед державою.

До інших стягнень із сільського населення належали такі: одноразовий податок на одноосібні селянські господарства, культзбір та

самооподаткування. Якщо загальні норми оподаткування для суспільного сектору встановлювалися всесоюзним законодавством, то для сільського населення ці норми визначалися місцевими органами влади. Так, розмір сільгосподатку залежав від регіональної специфіки родючості землі, наявності у господарстві худоби. Аналогічною була ситуація з одноразовим податком, культжитлозбором та самооподаткуванням, на які розміри та строки сплати визначалися місцевими органами радянської влади.

Одноразовий податок із одноосібних селянських господарств був запроваджений законом від 19 листопада 1932 р. На думку радянського керівництва, він мав прискорити завершення хлібозаготівель та виконання зобов'язань селян по грошових виплатах. Умови оподаткування цього виду податку не відрізнялися від сільськогосподарського податку для тих господарств, що сплачували сільгосподаток за твердими ставками. Розміри податку становили 15 – 20 крб. Для господарств, що сплачували сільгосподаток за регресивними ставками, він стягувався в розмірі 100 – 175% від обсягу сільгосподатку, для “куркульських” господарств встановлювалися ставки 200% сільгосподатку [5, 239].

Із 1932 р. було введено низку раніше не існуючих податків, зокрема збір на потреби житлового і культурно-побутового будівництва. Спочатку це стягнення встановлювалося як одноразовий збір на культурно-побутове, господарське, а з 1932 р. на житлове будівництво в містах і сільській місцевості. Для підсобних господарств колгоспників розміри цього податку встановлювалися районними виконавчими комітетами. Для одноосібних господарств, які сплачували сільгосподаток за прогресивними ставками, культжитлозбір становив 75 – 175 %, для “куркульських” господарств – 200 % сільгосподатку [5, 240]. Вилучені кошти від податку надходили до союзного бюджету і лише у невеликій кількості (визначеній всесоюзним законодавством) – до республіканського. Частина коштів від податку надходила до місцевих бюджетів.

Від сільгосподатку та інших вилучень, які стягувалися „на базі сільгосподатку”, культжитлозбір відрізнявся тим, що оподаткуванню підлягали також і колгоспники, які могли взагалі не платити податки. Розмір податку для цієї категорії селян встановлювався за мінімальною ставкою – 5 крб. Для інших господарств законом встановлювалася тверда ставка в розмірі від 10 до 60 крб., або ставка у відсотках до сільгосподатку від 75 до 200% [5, 240].

Самооподаткування, як і раніше, було додатковим джерелом прибутків місцевих бюджетів, що ґрунтувалося на союзному законодавстві й вважалося складовою частиною загальної системи радянського оподаткування сільської місцевості. На відміну від загальноприйнятих норм самооподаткування, в Радянській Україні не враховувалися рішення платників. Так, зокрема, самооподаткування формально могло бути введене лише в добровільному порядку, за рішенням самих платників.

Розміри самооподаткування визначалися загальними зборами громадян у встановлених законом розмірах: для колгоспів і одноосібників, які платили сільгосподаток у твердих ставках, – від 5 до 20 крб., для одноосібників, які сплачували сільгосподаток у прогресивних ставках, – від 60 до

100 % цих платежів, для “куркульських” господарств – у розмірі 200 % податку [5, 241].

Самооподаткуванням могли обкладатися і ті селяни, які не мали господарств і не сплачували сільськогосподарський податок, при цьому робітники, службовці та кооперативні кустарі самооподаткуванню не підлягали.

Систему майнових податків в УСРР, за реформою 1930 р., становили майнові стягнення. Основними місцевими майновими податками були: податок із будівель та земельна рента [1, 67].

Податком із будівель обкладалися житлові будівлі та різні забудови, які перебували у використанні чи володінні. Граничні норми податку диференціювалися за платниками і були встановлені законом. Для забудов сільської місцевості ці норми дорівнювали 1,5 % від страхової оцінки, а на місцях розмір норми міг збільшуватися до 2 %.

Земельна рента була додатком до податку з будівель. Її сплачували власники/користувачі забудованих і незабудованих земельних наділів. Розміри ренти, як і інші податки, були диференційовані й, залежно від призначення земельних наділів та місцевості, коливалися від 0,5 коп. до 3 крб. 50 коп. з квадратного метра [5, 243].

У ході податкової реформи 1930–1932 рр. відбулася уніфікація системи мита та зборів. З 1 жовтня 1930 р. ввелося єдине державне мито, яке стягувалося на користь державних установ за певні послуги (розгляд судових справ, складання заповітів, договорів, доручень, реєстрація актів громадянського стану тощо), що виконувалися на прохання і користь громадян [7, 435].

Постановою ЦВК та РНК від 28 травня 1932 р. скасовувалися місцеві податки і збори з торгівлі колгоспів, колгоспників і одноосібних господарств продуктами свого господарства на базарах. Дозволялося стягнення місцевого одноразового збору за кожний день торгівлі. Для утримання базарів у порядку встановлювався разовий місцевий збір: із возів – 1 крб., за торгівлю з рук, на лотках і т. п. – 20 коп., з голови великої рогатої худоби – 1 крб., з голови дрібної – 50 коп. [5, 246].

Крім податків і зборів для селян, у 30-ті рр. існували натуральні повинності, зокрема трудова участь колгоспників і одноосібників у дорожніх роботах (дорожні повинності) [5, 247].

Таким чином, податкова реформа, проведена радянським урядом 1930 – 1932 рр., породжувала низку позитивних змін, зокрема було проведено уніфікацію великої кількості раніше існуючих податків, відбулося відмежування податків, які стягувалися з суспільного сектору народного господарства та приватного. Проте невирішеним залишилося питання стосовно чіткого визначення норм оподаткування сільського населення у союзних республіках, що і стане однією з вагомих причин голоду 1932 – 1933 рр. в Україні. Серед негативних наслідків податкової реформи – надмірне оподаткування одноосібних заможних господарств – так званих “куркульських”. У подальшому, на наш погляд, цьому аспектові необхідно приділити більше уваги.

1. Кованов С. И. *Финансы сельского хозяйства*. – М. : Финансы, 1979.
2. Комарова І. В. *Історичні аспекти оподаткування селянства в Україні // Фінанси України*. – 2001. – №

6.
3. Нечай Н. В. Нариси з історії оподаткування. – К.: Вісник податкової служби України, 2002.
4. Пискотин М. И. Социализм и государственное управление. – М.: Наука, 1988.
5. Толкушин А. В. История налогов в России. – М.: Юристъ, 2001.
6. Финансы СССР. – М.: Госфиниздат, 1962.
7. Финансово-кредитный словарь: В 3 т. Т II / Гл. ред. В. Ф. Гарбузов. – М.: Финансы и статистика, 1986.
8. Цыпкин С. Д. Доходы государственного бюджета СССР. Правовые вопросы. – М.: Юрид. лит., 1973.

Л. М. Солодка-Фазелі

ГОЛОД 1933 РОКУ ЯК МЕТОД ВПЛИВУ РАДЯНСЬКОЇ ВЛАДИ НА ТРАДИЦІЙНУ МЕНТАЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКИХ СЕЛЯН

Не викликає сумніву той факт, що однією з найтрагічніших сторінок української історії був голодомор 1933 року. На противагу радянському замовчуванню, історики, політики та суспільствознавці вже незалежної України на високому професійному рівні дослідили причини і наслідки цієї трагедії. Результатом роботи вітчизняних та зарубіжних істориків, наукових дослідників діаспори стали десятки томів документальних видань, археографічних доробок, сотні публікацій на шпальтах політологічних та історичних журналів і газет.

До широкого обігу введено понад 10 тис. оригінальних архівних джерел, причому серед них не тільки документація державно-партійних структур та карально-репресивних органів, а й записи, листи, звернення та свідчення, зафіксовані як під час голодомору, так і побудовані на спогадах очевидців трагедії. Зокрема, це збірники “Голод 1932 – 1933 рр. на Україні” [1], “Колективізація і голод на Україні. 1929 – 1933” [2], “Портрет темряви” [3], “Упокорення голодом” [4], а також 12 обласних документальних видань. Заслуговує на увагу і дослідження Т. Колончук у галузі фольклористики, робота якої пов’язана з відображенням трагедії голодомору в народній творчості селянства України, що безпосередньо розкриває як власне процес віддзеркалювання селянами пережитої трагедії, так і надає можливість прослідкувати ставлення населення до подій 1933 року [5].

Пошук нових документів та їх науковий аналіз триває і дотепер. Значну роль у цьому процесі відіграли праці С. В. Кульчицького [6], які були першими у підбитті підсумків щодо жертв та з’ясування істинних причин голодомору 1933 року в Україні.

У цьому ж контексті необхідно підкреслити ще одну важливу деталь із переліку тих проблем, що пов’язані з голодомором 1933 року. Заслуговує і потребує уваги дослідження впливу голодомору на ментальність українського селянства, яке найбільш сильно відчуло на собі темряву відчуженості і покинутості під час голодомору, що і є метою цієї розвідки. Міжнародна науково-теоретична конференція, проведена в Києві 28 листопада, сконцентрувала та зробила узагальнювальні висновки щодо накопичених досліджень. Одним із питань, порушених на конференції, були морально-

психологічні наслідки голоду 1933 р. для українського суспільства [7].

Справді, період тривалістю в майже 20 місяців, протягом якого померли мільйони, не міг безслідно пройти і не позначитися на ментальності українських селян. Відбулася відчутна деформація колективної свідомості дітей, дружин, чоловіків, рідних і друзів, які стали свідками непередбачено швидкої смерті своїх близьких. На основі накопичених документальних спогадів і мемуарів необхідно дослідити і виявити, як довго це тривало, яких форм набуло, які наслідки мало для індивідуальної та колективної поведінки і поглядів, як, наприклад, голод і смерть вплинули на релігійну практику і самозанурення членів церковних паств, які, не забуваймо про це, – були “вільними” [8, 18], покинутими напризволяще без духовної підтримки в умовах переслідування священників усіх конфесій.

Постійно впроваджуваний комплекс заходів радянської влади, таких як політична пропаганда, економічний тиск, штучне розшарування та антагонізм у сільському середовищі, насильницьке втручання в закріплену систему побутових та життєвих цінностей, тотальний контроль у сфері релігійних відносин – не давали бажаного результату в докорінній зміні ментальності українських селян. Більшість селян України продовжувала відстоювати тенденцію до збереження одноосібних господарств, прагнення до незалежності від держави, збереження особистої ініціативи при господарюванні, а також єдність побуту та культури з релігійним світосприйняттям. Тому, на наш погляд, корегування одноосібної психології українського селянина методом голоду було одним із засобів закріплення радянської влади в Україні.

Під час перших симптомів голодомору у 1932 році були визначені заходи щодо дослідження та контролю ситуації в Україні. Архівні джерела свідчать про те, що основним методом було обстеження, яке проводилося з систематичною регулярністю. Так, у 1932 році відбувалось обстеження питань: 1) смертність на селі; 2) перевірка істинності пліток про вживання людьми падалі; 3) визначення дійсності голодних набряків; 4) відсоток порожніх залишених будівель; 5) політичні настрої на селі; 6) допомога, що надається голодуючим на місцях [9, 5]. Особлива увага зосереджувалася на п’ятому пункті з вище наведеного переліку.

Окрім звітів, що надходили до облвиконкомів та політбюро, досить прозоро настрої на місцях відображалися в листах селян, адресованих до редакцій газет, журналів, а також до посадових осіб держави. В них селяни висловлювали своє незадоволення, вже схоже на мольбу про допомогу, з надією на те, що, прочитавши лист, відповідальні за хлібозаготівлю особи схаменуться від жаху, заподіяному ними сільським жителям. Так, було адресовано лист до Генерального секретаря ЦК ВКП(б): “Від імені п’ятитисячної маси, не скотини, а ще напівживих людей, що уривають самі себе від пазурів штучного голоду, що жебракують по станціях та полустанках в пошуку хліба та картоплі... Знаємо, що заява наша залишиться без відповіді, прочитаєте та порвете як незначність, а прочитавши, підкреслите кольоровим олівцем, зробите висновок, що так говорить контрреволюція, що це слова кулацтва та агентури... Але більшість з них – це істинно мозолисті трудівники-бідняки, що не висохли від вікового поту... Якщо немає